

ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВІ УЯВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В СІМЕЙНИХ СТОСУНКАХ

За останній період у суспільстві відбувається зміна стереотипних уявлень щодо ролі чоловіка та жінки в сім'ї. Зміст поняття сімейного головування пов'язується із втіленням функцій керування: загальним керівництвом сімейними справами, прийняттям відповідальних рішень, які стосуються сім'ї в цілому, регулювання внутрішньосімейних стосунків, вибором методу виховання дітей, розподілу бюджету сім'ї тощо. Теоретичною основою дослідження є роботи Е.П. Ільїна та Р.А. Джонсона стосовно гендерних стереотипів чоловіка і жінки в очах суспільства, їхніх прав та статусу. Проблеми еволюції гендеру, гендерні ролі, подібність та відмінності гендеру розглянуто в роботі Д. Майерса, Т. В. Бендаса, Ш. Берна. Гендерні ролі та гендерну ідентичність проаналізовано в роботах сучасних авторів Н. П. Гапон, П.П. Горностаї, О. Вейнінгер, А. С. Кочарян та ін. Сімейні стосунки: гендерний аспект вивчала Н.В. Туліна, Т. М. Афанасьєва та С. В. Ковальов. Відносини між чоловіком і жінкою, види сімейних союзів та сімейні ролі розглядав Е.І. Рогов та Е.В. Антонюк.

Соціалізована особистість завжди є носієм певного арсеналу психологічних ролей: професійних, сімейних, статевих тощо. Психологічні ролі тісно вплетені в структуру особистості. Можна стверджувати, що значна частина психологічних дисгармоній пов'язана з функціонуванням ролей і закономірностями рольової поведінки [1].

Процеси гендерно-рольової соціалізації чоловіків і жінок мають багато відмінностей. Для жінки, відповідно до історично сформованих патріархальних стереотипів, переважає орієнтація на сім'ю та сімейні цінності, ведення домашнього господарства тощо. Для чоловіка, згідно зі стереотипами, нормативно бажаною є більша активність за межами сім'ї: професійна діяльність, суспільна активність. Такі стереотипи впливають на свідомість дитини, яка тільки починає шлях у суспільному житті. Зокрема, дівчатка часто виростають з переконанням, що вони не можуть бути такими цінними працівниками в професійній сфері, як чоловіки, а це впливає на самооцінку і певною мірою "виправдовує" той факт, що серед жінок дуже мало лідерських ролей (тим менше, чим вище статус цієї ролі).

За результатами російських досліджень, дівчатка в школі мають нижчі оцінки з математики, ніж хлопчики, не через нижчі математичні здібності, а через занижену самооцінку в цій сфері, і стикаються з відповідними очікуваннями педагогів. Якщо взяти до уваги, що існують цілком реальні соціальні й економічні умови, що закріплюють такі уявлення, то стає зрозумілим, що існує серйозна соціально-психологічна проблема, пов'язана з соціально-психологічною самореалізацією жінки. Однак не слід уважати, що на труднощі гендерної соціалізації мають лише жінки. Хлопчик у процесі гендерного розвитку стикається з різними проблемами, передусім пов'язаними з визнанням в оточенні однолітків, з лідерством, суперництвом тощо. Якщо для дівчинки проблема лідерства полягає в тому, що вона, з огляду на суспільні стереотипи, не повинна до нього прагнути, то для хлопчика – навпаки, суспільна думка змушує вважати лідерство невід'ємною цінністю свого буття. Чоловіка, не реалізованого у сфері лідерства, часто та ж громадська думка вважає менш компетентним, ніж чоловіка з високим статусом, інколи навіть невдахою. Ця думка нерідко тисне на свідомість, змушує відмовлятися від покликання на користь кар'єрного росту.

Для хлопчика прагнення відповідати взірцям маскулінності (крім влади – це потреба бути сильним, хоробрим, компетентним, емоційно стриманим тощо) є не стільки внутрішньою потребою, скільки суспільною нормою, і порушення цієї норми спричиняє критичне ставлення навколишніх до нього, ніж до дівчинки. Особливі вимоги поставлені до чоловіка у сфері інтимних стосунків, наприклад, завжди мати потенцію (для порівняння – жінка таких проблем практично не має). Результатом усіх перелічених проблем є велика кількість стресових ситуацій, в які потрапляє чоловік, внутрішні конфлікти, неврози, проблеми зі здоров'ям тощо [3].

Таким чином, у результаті гендерної соціалізації особистості виникають різні рольові уявлення та очікування стосовно функцій чоловіка та жінки в сімейних стосунках. Також, можна припустити, що рівень задоволеності шлюбом у чоловіків та жінок залежить від їхнього стажу перебування в шлюбі.

Наступне припущення передбачає, що рольові очікування подружжя впливають на їх задоволеність шлюбом.

В індивідуальному дослідженні гендерних ролей та задоволеності шлюбом взяло участь 40 чоловік (20 сімей), серед яких 20 чоловіків і 20 жінок. Участь у дослідженні була добровільною.

Загальну групу досліджуваних можна умовно поділити на кілька малих груп за певними критеріями. Серед критеріїв поділу було використано:

- стаж перебування у шлюбі;
- стать респондентів.

Залежно від *стажу перебування у шлюбі*, групу досліджуваних умовно поділено на 3 категорії:

- 1) малий стаж (від 1 року до 5 років);
- 2) середній стаж (від 5 до 20 років);
- 3) великий стаж (від 20 і далі).

Даний критерій поділу було обрано згідно з двома кризовими періодами в сім'ї, які були запропоновані С. Кретохвіловим 1985р. та М. Плезеком 1973 р.

Перший кризовий період спостерігається між 3-7 роками сімейного існування, і досягає найбільшої гостроти в проміжку між 4-6 роками. Цей кризовий період вважається найінтенсивнішим.

Другий кризовий період виявляється між 17-25 роками спільного життя.

У першому кризовому періоді, провідну роль набуває фруструюча змінна емоційних взаємовідносин, – немає пристосовуваності і як результат зростання кількості конфліктних ситуацій, зростає напруження, яке відображається в побутових та інших проблемах.

У випадку другої кризи – відбувається відокремлення, віддалення дітей від сім'ї, зростають соматичні скарги – тривожності, відчуття спустошеності. [39]

Залежно від *статі* респондентів групу досліджуваних умовно поділено на 2 категорії: 1) жінки; 2) чоловіки.

Вибір методик обґрунтовується метою дослідження – виявити психологічні особливості гендерних ролей, гендерної ідентичності подружжя та задоволеності шлюбом.

З метою дослідження уявлення чоловіка і жінки про бажаний розподіл ролей між ними при реалізації сімейних функцій, обрано методику "РОП", яка розроблена А. Н. Волковою. Дана методика існує сім шкал за допомогою яких, можна виявити уявлення чоловіка та жінки про важливість у сімейному житті.

1. Шкала важливості інтимно-сексуальних стосунків.
2. Шкала, яка відображає установку чоловіка чи жінки на особисту ідентифікацію з партнером.
3. Шкала, що визначає установку жінки чи чоловіка на реалізацію господарсько-побутових функцій сім'ї.
4. Шкала, яка відображає ставлення чоловіка чи жінки до батьківських обов'язків.
5. Шкала, яка відображає установку чоловіка чи жінки на важливість зовнішньої соціальної активності, для стабільності сімейних стосунків.
6. Шкала, яка відображає установку чоловіка чи жінки на важливість емоційно-психотерапевтичної функції в сім'ї.
7. Шкала, яка відображає установку чоловіка чи жінки на важливість зовнішнього вигляду, їхньої відповідності стандартам сучасної моди.

Ця методика передбачає виявлення реального ставлення (Р) до партнера та рольові очікування (О) в сімейних стосунках [19].

Наступною методикою було обрано, методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймона [29], що містить наступні шкали:

- 1) шкала прийняття себе;
- 2) шкала неприйняття себе;
- 3) шкала прийняття інших;
- 4) шкала неприйняття інших;
- 5) шкала домінування;
- 6) шкала підпорядкованості.

У дослідженні також використано "Статеврольовий опитувальник" С.Бем, для діагностики психологічної статі і визначення міри андрогінності, маскуліності та фемінності особистості.

Методику С.А.Будасі застосовано для виявлення кількісного вираження рівня самооцінки. За допомогою цієї методики можна порівняти, які позитивні чи негативні якості знаходять у себе чоловіки і жінки, тобто як вони уявляють свій Я-образ. А також чи адекватно себе оцінюють чоловіки і жінки [10].

Розроблений В.В. Століним, Т.Л. Романовою, Г.П. Бутенко опитувальник задоволеності шлюбом, призначений для експрес-діагностики ступеня задоволеності-незадоволеності шлюбом і чоловіка і жінки [8].

Останньою методикою був модифікований опитувальник Макпартленда і Куна "Хто Я?", що передбачає 5 відповідей на запитання "Хто я?". Дана методика містить дві шкали:

1. Шкала індивідуальної категоризації (передбачає відповіді, що стосуються індивідуальних особливостей, наприклад, хороший, веселий, унікальний тощо).
2. Шкала соціальної категоризації (передбачає відповіді, що стосуються соціальних ролей, наприклад, батько, мати, дружина тощо).

У результаті факторного аналізу було виявлено суттєві відмінності в чоловіків і жінок у структурі рольових уявлень та очікувань стосовно функцій чоловіка та жінки в сімейних стосунках. Так, наприклад, для жінок характерними є:

- 1) велика увага до власної зовнішньої привабливості, що свідчить про бажання мати гарний вигляд, бути стильною і привабливою (фактор реальності зовнішньої привабливості ($r = 0,70$, при $q > 0,07$);
- 2) мала ідентифікація з чоловіком, тобто жінки не зважають на спільність інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, способів проведення часу з партнером (фактор ідентифікації з партнером $r = -0,89$, при $q > 0,07$);
- 3) очікування від чоловіка, активного виконання побутових питань та активної батьківської позиції (фактор очікування господарсько-побутової ролі партнера ($r = 0,72$, при $q > 0,07$); та батьківсько-виховної ролі партнера ($r = 0,85$, при $q > 0,07$);
- 4) високий рівень самооцінки та важливість емоційно-психотерапевтичної ролі в сімейних стосунках (фактор самооцінки ($r = 0,73$, при $q > 0,07$) та фактор важливості емоційно-психотерапевтичної ролі в сімейних стосунках ($r = 0,84$, при $q > 0,07$);
- 5) важливість інтимно-сексуальних стосунків ($r = 0,94$, при $q > 0,07$), вони вважають сексуальну гармонію важливою умовою подружнього щастя.

У структурі рольових очікувань чоловіків виявлено наступні особливості. Для них характерним є:

- 1) важливість емоційно-психотерапевтичної функції в сім'ї ($r = 0,73$, при $q > 0,07$), чоловіки велике значення приділяють сімейним стосункам і готові взяти на себе відповідальність за психоемоційну атмосферу в сім'ї.
- 2) низький рівень ідентифікації з дружиною ($r = -0,93$, при $q > 0,07$), вони не прагнуть до спільних інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій та способів проведення вільного часу з дружиною;
- 3) важливість інтимно-сексуальних стосунків у сім'ї ($r = 0,91$, при $q > 0,07$), вони вважають сексуальну гармонію важливою умовою свого сімейного щастя;
- 4) високий рівень самооцінки ($r = 0,72$, при $q > 0,07$) та маскуліності ($r = 0,75$, при $q > 0,07$), що підкреслює стереотипні уявлення чоловіка про традиційну, маскуліну роль чоловіка та традиційні фемінні якості жінки в сім'ї.

Порівняння середніх значень за допомогою Т-критерію Ст'юдента також вказує на суттєві відмінності між чоловіками та жінками в їхніх рольових очікуваннях. А саме, в Я-концепції жінок переважають індивідуальні категоризації, а для чоловіків це є менш важливим. Також для жінок характерним є більше прийняття себе ніж для чоловіків.

Установки чоловіка та жінки на важливість емоційно-психотерапевтичної функції в сім'ї, вказують на важливість моральної та емоційно підтримки членів сім'ї, орієнтації на шлюб як на середовище, яке сприяє психологічній розрядці і стабілізації.

Аналіз порівняння середніх значень за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу (one-way ANOVA)

виявив суттєві відмінності рівня задоволеності шлюбом у чоловіків та жінок залежно від їхнього стажу перебування у шлюбі. А саме, найбільш задоволені шлюбом є жінки із малим сімейним стажем, а в жінок з середнім сімейним стажем є дуже низькі показники, що свідчить про незадоволення шлюбом. Їх найбільше не влаштовують сімейні стосунки з чоловіком, та загалом сімейне життя. Жінкам з великим стажем характерне різке підвищення задоволеності шлюбом. Тобто вони знову відчувають задоволення сімейним життям. Чоловіки з середнім та великим стажем порівняно з чоловіками з малим стажем є менш задоволеними шлюбом. З великим відривом чоловіки з малим сімейним стажем є найбільш задоволеними своїм сімейними стосунками.

Кореляційний аналіз дозволив виявити взаємозв'язок рівня задоволеності шлюбом та рольових очікувань подружжя. Виявлено, що для жінки та чоловіка, що задоволені шлюбом, не має значення власна зовнішня соціальна активність та не важлива зовнішня привабливість партнера. Спостерігається що чим більше жінка чи чоловік задоволені шлюбом, тим менші в них очікування стосовно інтимно-сексуальної функції. Якщо сімейна пара задоволена шлюбом, партнери задоволені інтимним життям і в них не виражено очікування стосовно інтимно-сексуальної функції шлюбу.

Також жінка та чоловік не ставлять високих очікувань від партнера в реалізації господарсько-побутових функцій. Це пов'язано з тим, що в сім'ї є довіра та впевненість одного в одному і вони не сумніваються у батьківсько-виховній функції.

Чоловіки та жінки, які є задоволеними своїми сімейними стосунками мають низьку самооцінку та ставлять високі очікування від партнера активно-соціальної функції. Вони вважають, що партнер повинен мати серйозні професійні інтереси, грати активну суспільну роль та спрямовуватись на матеріальне забезпечення сім'ї та сімейний соціальний статус.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В.С. Психологические и социальные функции полоролевых стереотипов / В. С.Агеев // Вопросы психологии. – 1987. – № 2. – С. 152 – 158.
2. Алешина Ю.Е. Удовлетворенность браком и межличностное восприятие в супружеских парах с различным стажем совместной жизни: автореф. дис. ... канд. наук / Ю. Е. Алешина. – М., 1985.
3. Алешина Ю. Е., Волович А. С. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины / Ю.Е. Алешина, А. С. Волович // Вопросы психологии. – 1991. – № 4. – С. 74 – 82.
4. Андреева Т.В., Бакулина Ю.А. Представления молодых супругов о распределении семейных ролей и удовлетворенности браком / Т.В. Андреева, Ю.А. Бакулина // Психология: итоги и перспективы: Тезисы научно-практич. конф. – СПб., 1996. – С. 141 – 143.
5. Арутюнян М. Ю. Распределение обязанностей в семье и отношения между супругами / М.Ю. Арутюнян// Семья и социальная культура. – М., 1987.
6. Горностай П. П. Социализация личности и психологические роли / П. П. Горностай// Теоретические и прикладные вопросы психологии (материалы юбилейной конференции "Ананьевские чтения-97"). – Вып. 3. – Ч. 1. – СПб, 1997.
7. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины/ Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2006. – 544 с.: ил. – (Серия "Мастера психологии").
8. Кочарян А.С. Личность и половая роль: Симптомомкомплекс маскулинности/феминности в норме и патологии / А. С. Кочарян. – Х. : Основа, 1996.
9. Райгородський Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебн. пособ. / Д. Я. Райгородський. – Самара: Изд. "БАХРАХ-М", 2002. – 672 с.
10. Gordon Ch. Development of evaluated role identities // Annual Review of Sociology. – 1976. – V. 2.

Подано до редакції 17.08.09

РЕЗЮМЕ

Проаналізовано поняття гендерної ролі, гендерної ідентичності в сім'ї та стереотипні уявлення про роль чоловіка і жінки в шлюбі. Проведено емпіричне дослідження рольових очікувань подружжя, задоволеності шлюбом, рівня маскуліності-феміності, домінування та самооцінки в подружніх стосунках. Проаналізовано чинники задоволеності подружнім життям, уточнено рольові уявлення та очікування стосовно функцій чоловіка та жінки в сімейних стосунках.

Ключові слова: гендерні ролі, соціалізація особистості, гендерна ідентичність, рольові очікування подружжя, задоволеність шлюбом.

Н.И. Пилат, И.И. Стахов

ГЕНДЕРНО-РОЛЕВЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ В СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

РЕЗЮМЕ

Проанализировано понятие гендерной роли, гендерной идентичности в семье и стереотипные представления о роли мужчины и женщины в браке. Проведено эмпирическое исследование ролевых ожиданий супругов, удовлетворенности браком, доминирования и самооценки в супружеских отношениях. Проанализированы факторы удовлетворенности супружеской жизнью, уточнено ролевые представления и ожидания относительно функций мужчины и женщины в семейных отношениях.

Ключевые слова: гендерные роли, социализация личности, гендерная идентичность, ролевые ожидания супругов,

удовлетворенность браком.

N.I. Pylat, I.I. Stahyv

PERSONAL GENDER AND ROLE IDEAS IN FAMILY RELATIONS

SUMMARY

The article analyzes the notion of gender role, gender identity in the family and stereotypic ideas of the role of man and woman in marriage. It describes results of empiric research on the role expectances of a married couple, marriage satisfaction, the level of masculinity and femininity, domination and self-evaluation in marriage relations. The author analyzes some factors of marriage satisfaction; specifies ideas of the role and expectances concerning man's and woman's functions in family relations.

Keywords: gender roles, personality socialization, gender identity, role expectances of a married couple, marriage satisfaction.
